

СІМЕЙНІ ОБРЯДИ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Звичаї і обряди регулюють поведінку людей у сімейному й громадському житті; багато з них своїм корінням сягає доби первіснообщинного ладу. Значний вплив на сімейні й громадські звичаї та обряди справили фантастичні уявлення про природу і людське суспільство — марновір'я і забобони. Звичаї та обряди українського народу доби розвинутого феодалізму простежуються особливо чітко на таких побутових явищах, як шлюб, родини, похорон, розваги.

Весілля

Весіллям здавна відзначали появу нової сім'ї; весільна обрядовість, отже, виконувала соціальну функцію, вона по суті стверджувала акт вінчання. Справляли весілля у вільний від польових робіт час: від великодня до трійці — весною, від жовтня до середини листопада — восени, на м'ясиці — взимку, тобто від різдва (25 грудня) до кінця лютого. Як більшість інших обрядів, українське весілля виникло на основі давньоруського. Так, викрадення нареченої, що відбувалося за згодою дівчини, як одна з найдавніших форм одруження (згадується ще в «Повісті временних літ»), побутувало на Україні і в XVII ст. Одним із давніх обрядів було укладення угоди про шлюб, домовленість про «віно» (посаг), обряд викупу молодої, замінений пізніше договором батьків.

Обряди весілля

Сватання

Заручини

Весілля

Сватання

Зміст сватання полягав в укладенні попередньої угоди між представниками молодого — старостами й батьками молодої (траплялися також випадки, коли сватів засилала дівчина до хлопця). Після сватання, якому часто передували оглядини, відбувалися заручини з участю родичів наречених і в більш урочистій обстановці.

Сватати дівчину вирушали пізно ввечері, щоб на випадок відмови зберегти сватання у таємниці. Зайшовши у хату з хлібом у руках і привітавшись, старости починали традиційну розмову про мисливців, що натрапили на слід куниці (олениці) — красної дівиці, чи купців, що дізнаються про товар, тощо. Після традиційних вітань і промов старостів кликали дівчину й прилюдно запитували її згоди на шлюб. Відповідь нареченої була обов'язковою і вирішальною.

На знак згоди сватів перев'язували рушниками або підносили їм на хлібі хустки чи рушники. Нареченого дівчина перев'язувала хусткою. У випадку відмови старостам підносили гарбуз або макогін (на Західній Україні). При позитивній відповіді нареченої обговорювали попередньо питання про придане.

Заручини

— це своєрідне закріплення остаточної згоди на шлюб і прилюдне оголошення цієї події. Обов'язковими елементами були перший посад молодих (їх саджали поруч як наречену пару) і обмін подарунками. Назва обряду походить від з'єднання рук, що, за народним звичаєм, набирало юридичної сили. Після заручин ні дівчина, ні хлопець не мали права відмовлятися від шлюбу без вагомих на те причин. Відмова сприймалася як образа і безчестя, тому їх треба було матеріально відшкодувати.

Центральним моментом шлюбного обряду було весілля, яке складалося з викупу молодої, відрізання в неї коси, відтак йому на зміну прийшло розплітання, покривання голови, посаду, розподілу короваю тощо

Урочистість весільного обряду підкреслювалася численним почтом при молодих — старостами, свахами, боярами, дружками, світилками і такими яскраво вираженими залишками язичеського шлюбного ритуалу, як гільце, коровай, різного роду ігрища, обсмалювання за селом на вогнищі живого півня, призначеного для весільної учти.

Напередодні весілля молодим виготовляли весільні вінки.

В хаті молодого виготовляли «весільне знамено», «прапір»: до гарно витесаного древка прив'язували дві-три хустини, дзвіночок і зверху квітали барвінком. На Гуцульщині древком прапора найчастіше був топірець. Окрім плетення вінків, дівчата прибирали гільце і квітали коровай. Цією церемонією розпочиналося одне з найважливіших передшлюбних дійств — **дівич-вечір, вінкоплетени, молодечий вечір**.

Крім приготування вінків і весільного деревця, на цьому вечорі ще здійснювалися такі обряди: **посад, перепій молодих, розплетення коси нареченій, вбирання вінка, обмін подарунками між молодими** та ін. В деяких етнографічних районах України цього вечора пекли коровай і виконували пов'язані з цим обряди.

- На Бойківщині в кінці XIX ст. побутувало вмивання молодих у цей день у відварі барвінку, що залишався від плетіння весільних вінків. Церемонія одягання молодої дружками і свашками відбувалась у коморі в супроводі пісень. Молоді обов'язково мусили мати нові сорочки, ще не прані. Спеціально до весілля шили одяг, який зберігали і шанували впродовж усього життя.
- Весільний поїзд молодого, який вирушав за молодою, складався зі старшого боярина, бояр, світлики і родичів. За звичаєм, нареченого до воріт проводжала мати у виверненому вовною догори кожусі. Хлопця обсипали «на щастя» зерном і дрібними грішми.

- Власне весіллям, гостиною керували хресні батьки. Наприкінці весілля у домі молодої відбувався останній її викуп — «весільний пропій». Після цього пізно ввечері молоду виряджали до дому чоловіка. її родичі передавали родичам і боярам посаг, вона виходила на подвір'я, а в той час гості співали пісні, в яких була туга і сум за рідною домівкою.
- За народними віруваннями, віз з молодими і посагом мав переїхати через вогонь, щоб запобігти лихові і «очистити» молоду. Молодих зустрічали свекор і свекруха у вивернутому кожусі, яка обсипала їх пшеницею. Молоду супроводжували дві-три свашки з її родини, які стелили шлюбну постіль. На Гуцульщині, коли в домі молодого починалася гостина, молодих до комори відводив дружба. Він стелив ліжник, роззував їх, за що брав гроші, приховані задалегідь молодими для нього.
- Головний весільний день закінчувався обрядами шлюбної ночі: **переодягання молодої, виведення її до гостей, демонстрування цнотливості.**

Урочисто відзначалися також родини, хрестини, новосілля. Якщо на родини спеціально ніхто не запрошувався, то в хрестинах брало участь більш широке коло родичів і сусідів. Для хрестин вибирали кумів; особливу роль виконували баби-повитухи. Хрестини мали народну й церковну частини. Народна, або звичаєва, включала ряд обрядів, пов'язаних із побажанням здоров'я, щастя новонародженому. Його загортали у вивернутий кожух і клали на почесному місці (покуті). Відзначалася і річниця з дня народження (пострижини) — вистригання хрещеним батьком навхрест на голові дитини волосся. На Закарпатті справлявся й обряд «заплітання» дівчинки у п'ятирічному віці.

Хрестини

У церковному **обряді хрещення** на перший план виступають хресні мама і тато (куми). Особам кумів надавалося особливого значення. Вони шанувалися нарівні з близькими родичами. Для похресника куми були другими батьками, оскільки мали обов'язок опікуватися дитиною, брати якомога більшу участь у її вихованні, допомагати у скрутну хвилину. За звичаєм у куми обирали людей, які мали своїх дітей. Вважалося доброю прикметою, коли кума була вагітною.

Хресні мама і тато повинні були мати «крижму» — біле полотно, на якому тримали дитину під час хрещення. Присутність рідних батьків на обряді була не обов'язковою. Хресні батьки мусили бути християнами, тобто хрещеними в церкві, та перебувати у законному церковному шлюбі.

Під час хрещення у церкві дитині давалося ім'я. Серед українців побутувала думка, що гарно обране ім'я має сприяти щастю та добробуту немовляти.

Після хрещення до хати сходилися родичі та сусіди. За традицією, не можна було приходити з порожніми руками. Здебільшого приносили полотно, їжу або продукти (хліб, цукор, яйця та ін.). Гостювання відбувалося весело, з піснями.

Похоронна і поминальна обрядовість

Коли людина помирала, то обмити і одягнути її кликали старших людей.

Похорони неодружених дівчат і хлопців мали деякі елементи з весільної обрядовості. Померлу дівчину на Бойківщині називали «княгинею», а хлопця — «князем», їх вбирали у весільний одяг, на руку одягали перстень з воску, до правої руки прив'язували весільний рушник. Дівчині розплітали і розпускали косу, хлопцеві до пояса прив'язували червону хустку. Померлій «княгині» серед живих парубків обирали «князя», а «князю» — «княгиню».

Згідно зі звичаєм, покійник одну ніч повинен був залишатися вдома. Коло небіжчика горіли свічки, в головах біля домовини на столі лежав хліб, стояли миска або горня зі свяченою водою, стелили хустину, клали свячені пахучі трави. Двері в хаті покійного були постійно відчинені. Коли приходили люди, то перш за все вони молились.

У день похорону присутні прощалися з покійником, ніби прощали всі його провини. Коли виносили труну з дому, то, за давньою традицією українців, її тричі опускали на поріг. Щоб покійник ніколи не повертався додому, швидко закривали двері, кропили свяченою водою місце, де він лежав, замітали хату або клали сокиру.

На кладовищі після панахиди і виголошення священиком «Вічна пам'ять» родичі кидали землю в могилу, подекуди — й гроші. На Гуцульщині на могилі дівчини закопували весільне деревце.

Після поховання влаштовували поминки, ритуальний обід— «комашню», «обід», «горячину» (Бойківщина), «холодний обід», «мерлини», «жалібний стіл» (Полісся).

Поминали покійника через дев'ять днів («дев'ятини»), сорок («сороковини») і через рік («роковини»).

Саме завдяки міцній християнській сім'ї український народ через віки лихоліть зумів зберегти свою національну свідомість, психологію і культуру. Її традиційні демократичні засади повинні бути основою побудови незалежної демократичної держави.

Дякую за увагу!

